

Anadolu 1913,/Béla Horváth, çev. Tarık Demirkan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları 36, İstanbul 1996, 120 sayfa

Tarih: 1913 — Avusturya-Macaristan monarşisi ve Osmanlı İmparatorluğu da son anlarını yaşamaktadır. Macaristan, hızlı bir modernleşme ve sanayileşme döneminin —ne yazık ki —son yıllarını yaşarken kimlik aramasında, ve bu arada kökleri zamanın derinliklerine kadar uzanan Türk-Macar akrabalığı sorunları da araştırılmaktadır. Dünyada ilk Türkoloji kürsüsünün Budapeşte Üniversitesi'nde, daha 1870'de kurulmuş olması da herhalde bir rastlantı eseri değildir! Asya bozkır halklarının birliği ilkesiyle Budapeşte'de bir Turan Cemiyeti de kuruluyor. Derneğin en aktif üyelerinden Dr. Béla Horváth, siyasi bilimler ve ekonomi uzmanı, Almanca, Fransızca ve Türkçe biliyor. Macaristan tarihinde önemli yeri olan Protestanlıkla ilgili eseri yanında bir Atatürk biyografisi de var. Törökország szivében, *Anatóliában 2300 kilométer* (Türkiye'nin Kalbinde, Anadolu'da 2300 Kilometre) adlı kitabı da 1929'da yayınlandı. İşte bu gezi notları şimdi *Anadolu 1913* başlığıyla, Tarık Demirkan'ın akıcı çeviriyle Türkçeye kazandırılmıştır.

Birinci Dünya Savaşını izleyen Trianon antlaşmasıyla Macaristan topraklarının üçte ikisinin alınması nedeniyle bütün Macarlarca duyulan acı, yazara, kitabın önsözünde şunları yazdırıyor:

“Turan Cemiyeti tarafından desteklenen coğrafi ve etnografik gözlemleri amaçlayan seyahatım, büyük dünya savaşının hemen arifesinde, 1913 yılı yaz ve sonbahar aylarında gerçekleşti. O zamandan bu yana, dünya savaşının son derece şanssız bir şekilde sonuçlanmasının ardından Anadolu'da olup bitenler ve Türklerin hayranlıkla izlenen bağımsızlık savaşı, bu halkı bütün dünyada haklı olarak ilgi odağı haline getirdi. İşte ağırlıklı olarak dünya savaşı öncesi yazılan eserin şimdi yayımlanmasına imkân veren gelişmeler bunlardır. Türklerin olağanüstü bir hamleyle dünya tarih sahnesine muhteşem geri dönüşü, bizim acılar içinde kıvranan mazlum ulusumuzun kararın gökyüzünde parlayan bir umut yıldızı gibidir. Ama bu kitaba önem kazandıran bir başka husus da, Macar halkının kendi dilinde okuyabileceği, bu akraba halkı tanıtan, onun hayat tarzını, erdem ve eksikliklerini bütünsellik içinde aktaran bu kitabın şimdiye kadar yayımlanmamış olmasıdır.”

Kısmen demiryolunda, ama ezici kısmı at sırtında İstanbul, Konya, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir, Ankara güzergâhında gerçekleştirilen seyahat boyunca yalnız coğrafi ve etnografik değil, arkeoloji, etnoloji, kültür, sanat ve sosyoloji alanlarında olağanüstü intibalar kazandırır. Değişik halklardan olup, değişik din ve kültüre sahip insanların yüzyıllar, hattâ binyıllar boyunca birbirlerinden nasıl etkilendiğini 85 yıl önceki Anadolu'nun kendine özgü insan mozayığını gözümüz önünde canlandırırken, kimi zaman hâlâ yaşayan geleneklerden bahseder, kimi zaman bugün de yaşanması mümkün bürokratik engellerden yakını, kâh cana yakın insan tiplerinin protresini çizer, kâh bugünlerimize kadar tarihe karışmış yaşam kesintilerinin tablosunu önümüze serer. Okuyucu son derece ilginç bir seyahata katılıyor Béla Horváth'ın rehberliğiyle. Ne kadar çok yönlü gözlemci olduğunu, “İçindekiler”

başlıbaşına gösteriyor. Örneğimiz, IV. Bölüm için verdiği özet olsun: “Konya’dan Yağlıba-
yat’a, Anadolu’da şehirlerin dağılımı, Türk toplumunun yapısı, bozkırlarda hayat, kervan-
saraylar, Türk-köyü, bozkırda ilk gecemiz, iklim ve tarım koşulları, serap olgusu, kum
fırtınaları ve hortum, koyunculuk, Ankara keçisi, deve, çölün gemisi, şehirlerde nüfus aza-
lıyor, konukseverlik, çıplak ayakla ziyafetteyiz, köy insanın karakteri, insanlar neden böyle-
sine dindar? çıplak dağlara seyahat, susuzluk.”

Horváth, hem gözlemci hem yorumcu. Yüksek ateşten titrediği halde sıtma nöbetinin
yaklaştığını hissettiği zaman bile çevresine açık gözle bakar. Solunda Ardas dağları, sağın-
da Car dağı, virajlı yolda Göre köyüne ulaştığında mesela tespiti şöyle: “Anadolu’nun dağ-
lık tepelik topraklarında yerleşim birimleri, köyler ve kasabalar ne dağların eteklerindeki
vadilerde ne de dağların, tepelerin doruk noktalarında kuruluyor. Vadilerdeki topraklar
tarıma elverişli bu nedenle insanlar zaten az olan tarım yapabilecekleri toprakları, üzerine
ev kurarak daha az azaltmak istemiyorlar. Dağların dorukları ise hava koşulları nedeniyle
elverişsiz oluyor. Bu nedenle böylesi bölgelerde yerleşim birimleri yamaçlara, eğimli arazi
üzerine kuruluyor. Direkler, sütunlar üzerine kurulan evlerin alt alta, üst üste dizildiği bu
yerleşim merkezlerinde, inmeden ya da çıkmadan 100 metre yürüyebilmek imkânsız olu-
yor. Büyük şehirlerde, yamaçlara kurulan mahallelerin en üstünde, dağın zirvesinde genel-
likle bir kalenin mağrur surlarını görebilirsiniz..”

Horváth, Macarlarla ilgili ilişkilere de parmak basmayı ihmal etmiyor. Örneğin: “Ana-
dolu’da 100-150 bin, Balkanlarda ve Kafkaslarda da 250-300 bin civarında olduğu tahmin
edilen Çerkezler at çalmaktaki ustalıklarıyla tanınırlar. Çerkezlerin atalarının bir zaman-
lar Lebediya bölgesinde Macar kavimleriyle ilişkiye girdikleri bilinir..* Çerkezler bizim ül-
kemizde de bilinen kamalarını, mücevherlerle süslü gümüş kınalarda taşırlar..” Ya da
yeniçerilerden bahsederken, sözlerini böyle bağlıyor. Osmanlı tarihinde yeniçeriler tara-
fından öldürülen çok padişah vardır. Sonuçta kendi sonlarını hazırladılar, 1826’da Sultan
II. Mahmud onları yok etmeyi başardı. Bu, çok insanın hayatını yitirmesine de neden oldu.
Sadece İstanbul’un Atmeydanı’nda 2 bin yeniçeri öldürüldü. İşte Jókai’nin** *Yeniçerilerin
Son Günleri* adlı romanı bu olayın hikâyesidir.”

Daha bir alıntı vermekle: eski Ankara’dan canlı bir tablo ile herkesi bu hoş belgeyi oku-
maya davet ediyorum. Bakacaksınız bir belge de hoş olabilir!

“... *Balık pazarında**** her türden insan koşuşturuyor. Sırtlarında plastik yağmurlukla-
rıyla Avrupalılar, köşe başında pazarlık kavgası yapan kara bir Afrikalı, diğer yanda Erme-
ni satıcı, kollarını dirseklerine kadar sıvayıp müşteri çağıran Rum lokantacılar, sarı kaftanlı
Arap tüccarlar, boylu poslu Kürt katırcılar, her şey, herkes birbirine karışıyor. Bütün insa-
lar çarşının o inanılmaz temposu içinde işini bitirmeye, bir şeyler almaya, satmaya taşıma-
ya çalışıyor.

— *Güzel karyolaaa, altı mecediye... Altı mecediye.... Haydii...****

Önümüzde bunları bağırarak bir tellal geçiyor. Doğuya özgü bu olay işleri çok kolaylaştı-
rıyor. Eğer satılacak bir şeyiniz varsa, tellallara veriyorsunuz. O, çarşıda dolaşarak, sizin ma-
lınızı satıyor. Tabii en fazla para verene satıyor. Hisse senedi olmıyan, ama borsa gibi bir
kurum bul!

Birden sırtında bir afiş taşıyan biri çıkıyor karşımıza, genizden gelen bir sesle bağırıyor,
seyircileri akşam “Othello” temsiline çağırıyor.

Anadolu’da Shakespeare oynanıyor!”

* Bkz. Bernát Munkácsi: Magyar müveltségi szók a kaukázusi nyelvekben. Magyar Nyelvtudományi Közlemények 1893. XXIII, 119. (Kafkasya dillerinde Macar kültürünü gösteren kelimeler).

** “En büyük Macar masal anlatıcısı” olarak adlandırılan 19. yüzyıl [1825-1904] roman yazarı Jór Mókaı'nın şu eserleri Türkçeye çevrilip yayımlanmıştır:

— *Altın Adam* (Az aranyember) Çev. Ferit Zahir Törümküney, Sadrettin Karatay, roman, 2 cilt, Ankara 1947, 1955 (Macar Klasikleri).

— *Yeni Çiftlik Sahibi* (Az új földesur) Çev. Sadrettin Karatay, roman, Ankara 1948 (Macar Klasikleri).

— *Sırmalı Kaftan*, Çev. Ahmet Emin Yalman, roman, İstanbul 1942. (Şarktan-Garptan Seçme Eserler) Özgün adı: Török világ Magyarországon (Macaristanda Türk Dünyası)

— *Görünmeyen Yara*, Çev. Sami N. Özerdim, öykü seçkisi, İzmir 1962. Kovan Yayınları, Dünya Edebiyatı: 1.

*** Yazar Macar metninde birçok Türkçe kelime, hatta cümle kullanır. Bunlar kitapta kalın basılmıştır.

EDİT TASNADI
AÜ DTCF ÖĞRETİM ÜYESİ

